

אם כי יש דרך בדרכי ד' ית' לדלג על הטבע, וכל שכן על רב ההשתדלות בה, מכל מקום צריך לפלס מאד, כי שתי הנטיות מקו האמת המדויק אינן ישרות, אם לבטוח (יותר) ממדרגת הבטחון שהגעתי אליו באמת, ואם להאמין בהשתדלות יותר מדאי'. (ח"א אגרת קלו).

'הדקדוק על אמצעי הבריאות היא עבודה אהובה לפניו ית', ואשרי האדם שנצל מזרמת ההבל ואשר שם ד' מבטחו'. (קלו)

'מן החובה על האדם להשתדל ברפואת עצמו כמו שהוא חייב להשתדל ברפואת חברו, ולכן תשתדל נא להתגבר על רצונות הטבעיות ולמלא אחר פקודת הרופאים במה שמוצאים לצורך הרפואה. וזו מצוה גדולה של ביקור חולים'. (קלח)
(על חיוב הישמעות לרופאים ושמירת הבריאות - ע"ע בלשון ה'חכמת אדם' - פתא; יגדיל תורה - קצד; יד אפרים (לגרא"פ וינברגר ז"ל) - יד).

'החלטתם השליילית של הרופאים אין בה ממש, והתקוה עדנה חיה וקימה, ולזה אביע ברכתי להפקד בזש"ק'. (קטו)
(וכזאת מובא בשם הגר"א שאמר: רופא שמייאש את החולה - מי נתן לו רשות על כך? לא ניתנה לו רשות אלא לרפאות).

דף פו

הערות בפשט וראשי פרקים לעיון

'הכא במאי עסקינן כגון שסכו נשא דלא הדר. צער - דאית ליה קרטופני ברישיה... ריפוי - דבעיא אסויי' - כתב רש"י: 'דבעי לאסויי לצערא דהנך קרטופני'. מדויק לשונו משמע שבכלל חיוב 'ריפוי' גם לקיחת סמים המרגיעים את כאב המכה.
וכן כתב הגר"ק שליט"א על נידון זה: 'לכאור כל מה שדרך בני"א ליקח לרפואה הוא בכלל ריפוי'.
(ויש לעיין כאשר אינו חפץ לקחתם, שנראה שאין יכול לתבוע את דמיהם, וכמו שאמרו לעיל לענין ריפוי, שאינו חייב לשלם לו דמים אם הלה לא יתפא מהם. אך יש להסתפק אם יכול לתבוע על כל פנים דמי הצער המתמשך מחמת שלא רוצה ליטלם).

'הכהו על ידו וצמתה סופה לחזור - אביי אמר: נותן לו שבת גדולה ושבת קטנה, ורבא אמר: אינו נותן לו אלא דמי שבתו שבכל יום ויום... איתמר הקוטע יד עבד עברי של חברו - אביי אמר: נותן לו שבת גדולה לעבד ושבת קטנה לרב. רבא אמר: הכל ינתן לעבד (ר"ח גרס: לרב) וילקח בהן קרקע והרב אוכל פירות'
- תשלום הנזק נקרא 'שבת גדולה', לפי שבא על השבתת אותו אבר שנפגם, ובניגוד ל'שבת קטנה' הרי הוא תמידי, ולכן קרוי 'שבת גדולה'. וכן, השבת הגדולה באה עבור השביתה מהמלאכה הגדולה והחשובה, והשבת הקטנה - היא שבת משמירת קישואין וכיו"ב - ע' בעל המאור.
(וזה ששמין הנזק לפי עבד הנמכר, ולא כמה רוצה אדם ליתן כדי שלא יקטעו ידו המוכתבת למלכות, כפי ששמין דמי

הצער, – משום שכל אשר לו יתן אדם בעד אבריו, וכדרך שכתב רש"י (בד"ה כאילו ירדו) לענין בושת בעשירים אליבא דר' מאיר. ועוד, אף לא שמין כמה רוצה ליטול לקטוע יד עבד כזה, אלא מעריכים הנוק ביחס לעבד כולו, וכשומת ערוגה עם השדה, כמפורש בדף מז. וברש"י).

– ע' באמת ליעקב' כמה דרכים בבאור מחלוקת אביי ורבא האחרונה. (וע' בזה בחזו"א – אה"ע קלה לרף סה). ולכאורה יש מקום לומר ששתי המחלוקות – אחת הן; לדעת אביי תשלום נזק אינו בגדר 'שבת' תמידית לאותו אבר שנפגם, אלא פגימת האבר נישומה כשאר נזקי רכוש, היינו, כפי שוויו של האבר בשעת הנזק. ולכן גם בשסופה לחזור בעתיד, הלא מכל מקום עתה ירד ערכה, וחייב לשלם. ובעבד עברי – משלם לעבד, כי הרי גופו שייך לעצמו (שאף ש'עבד עברי גופו קנוי' – דוקא לענין מעשה ידיים, אך אינו כשורו וחמורו). אך לשיטת רבא תשלומי נזק הרי הם נידונים כ'שבת' – שהשביית את אברו מעבודה, ולכן כשסופה לחזור, הלא אין שום הפסד ממשי מלבד שבת קטנה שאותה הוא משלם. וכן בעבד עברי – תשלום הנוק הוא לרב, כי ענינו תחליף למעשה ידי העבד.

– במה שאמרו שחייב דמי השבת לרב, פרש הגאון מליסא ז"ל (ב'נתיבות המשפט' שסג, ב), שאין זה חיוב לרב על שמנע ממנו את מלאכת עבדו, כי על זה היה פטור, שאינו אלא גרמא, וכדין המבטל מלאכת שורו וחמורו של חבירו, שפטור. אלא הוא חיוב כלפי העבד (כי הרי עבד עברי דינו כבן חורין לגבי מצוות ולגבי דיני זכיה), והרב זוכה מהעבד.

והגר"ש רוזובסקי ז"ל (קדושין יז) העיר על הטעם שכתב ב'נתיבות' שהרב זוכה מדין 'מה שקנה עבד קנה רבו', והרי טעם זה אינו שייך בעבד עברי. ונתן טעם אחר בדבר, שכיון שתשלום שבת בא עבור מעשי ידיו, והרי הוא קנוי לרבו למעשה-ידיים, ממילא גם זוכה בתשלומי שבת, שהם כמעשה ידיים.

והוא שם הלך בשיטה אחרת (שסובר שאין שייך לומר שהחיוב לעבד ורק ממנו זוכה הרב, כי הרי חיוב שבת הוא על שחסרו ממון, והרי לעבד לא חיסר מאומה בכך שאינו עובד) – שחיוב שבת הינו חיוב ישיר לאדון. וצריך לחלק בין זה ובין חובל בבהמת חברו שאין שם חיוב שבת, כנוכר; – וטעם הדבר: החילוק שבין נזקי אדם לנזקי ממון לענין ד' דברים, אינו תלוי אם החיוב חל כלפי הנחבל עצמו או כלפי בעליו, אלא החילוק הוא בין השבתה של אדם להשבתת בהמה. ולכן בעבד, הגם שהחיוב הוא לאדון ולא לעבד, אפילו הכי הרי זה אדם שהזיק אדם. ולתוספת באור, בבהמה – האדם הוא שעובד עמה, ואין לייחס את כושר העבודה לבהמה עצמה, ולכן כשחבל בה ולא ניתן לעבוד עמה, אין נחשב שנטל ממנה את כושר עבודתה, אלא שגרם לבעליה שאינו יכול לעבוד בה. לא כן בעבד, הרי נטל את כושר עבודתו שלו, ולכך מחויב לאדון דמי שבת, על שהזיק את כושר עבודתו של עבדו.

'מכלל דלא שנא הכי ולא שנא הכי' – אלא בשני המקרים חייב לתנא קמא, בין סומא שבייש בין בייש את הסומא. אבל לשיטת ר' יהודה אכן יש חילוק, שלא פטר ר"י אלא סומא שבייש אחרים, אך המביישו – חייב. (עפ"י תוס' בע"ב. וכן דייקו שם מרש"י. וע' ברש"ש שם).

(ע"ב) 'דמיכלמו ליה ומיכלם' – לכאורה נראה בכונת רש"י, שאמת המידה אם הרגשתו של הקטן בשעת מעשה, הינה בגדר 'בושת' שעליה חייבה תורה, היא: כל שאילו יזכירו לו את המאורע לאחור זמן (וצ"ב כמה)

וירגיש צער מאתו מעשה – הרי זו בגדר 'בושת' ממש, אך כל שאינו מרגיש אחר זמן בזכרו את מה שארע, אין זו 'בושת' המחייבת תשלום.

'ביישו ישן ומת מהו...' – ואם ביישו כשישן, כגון שהערימו וחזר וכיסהו קודם שנעור – כתב בתוספות-יום-טוב שגם זה בכלל ספק הגמרא, לפי שבעת שקם משנתו הרי אין לו בושת. והרש"ש השיג על כך, שהרי אין זה דומה כלל למת, שלא הרגיש בבושה ולא ירגיש בה לעולם, אך זה מרגיש עתה כשנעור בבושת שגילהו בעודו ישן. (וכן משמע מפירוש ר' יהונתן מלונגיל. וליישוב דברי התו"ט שלכאורה תמוה שהשוה בין הדברים, שי"ל דמיירי כשלא הודיעו שביישו גם לאחר שנעור, בכגון זה תלוי בספק הגמרא במת, אם מוטל עליו חיוב בושת).

'...או דלמא משום בושת משפחה' – הנצי"ב נקט שישלם לאב, שהוא שייך באותה הבושת. (וב'אילת השחר' הסתפק בדבר).

דף פז

הערות בפשט וצינונים לעיון

'וכן היה ר' יהודה פטרו מכל מצות האמורות בתורה' – לענין פטור 'סומא' במצוות אליבא דרבי יהודה, דנו ראשונים ואחרונים, אם הדברים אמורים רק לענין מצוות 'עשה', או גם מצוות 'לא תעשה'. – ע' בספר 'המכריע' (עז); נודע ביהודה (תנינא יו"ד קנב); טורי אבן (מגילה כד); שו"ת רעק"א (קסט), ובהדושו (יו"ד א, ט); פרי מגדים (פתיחה כוללת סח"ג); חרושי הגר"ר בענגיס (ח"ב לג); זכרון יצחק (תולדות); מנחת חן (ה, ב). (וע' תוס' לעיל ג: ד"ה כדמתרגם, דמשמע שיש על הסומא איסור ד'דברים שבכתב אי אתה רשאי לומר בע"פ'. ושם ממידת חסידות אירו, ע"ש).

והתוספות כאן כתבו, שמדרבנן – חייב הוא, שלא יהא כנכרי, שאינו נוהג בתורת ישראל כלל. (ואין להוכיח מדבריהם שפטור אף ממצוות 'לא תעשה', כי גם אם חייב בהן, הרי הם ב'שב ואל תעשה', ולא ניכרת יהדותו – משמרות כהונה).

וכבר הסבירו (ע' בקונטרס דברי סופרים לגרא"ו, א. וע' ב'קובץ על יד' שבסוף ספר בית ישי, עמ' תקיב – מש"כ עפ"י שו"ת הריב"ש שצט), שאף כי פטור הוא מכל המצוות, וממילא גם אינו מצווה במצוות התורה לשמוע בקול דברי החכמים, אף על פי כן, שייך לומר שמצווה מדרבנן, שהרי ודאי שרצון ה' לשמוע בקול החכמים, והרי חייב לקיים רצון ה'. ואולם, ב'אור זרוע לצדיק' (סוף הל' ממרים), כתב להוכיח מהשיטות שמחייבות סומא מדרבנן, שחייב ב'לא תעשה'.

ואולם הרשב"א כאן חולק על דברי התוס', שאינו חייב אף מדרבנן, אלא מידת חסידות היא אם מקיים המצוות.

אף כי מדברי הפוסקים נראה שאין הלכה כרבי יהודה, ואף לקולא, כגון להוציא אחרים ידי חובתם (וע' משנ"ב מו סקי"ח; נח סקמ"א; תקפט), שיטת רבנו ירוחם לחוש לחומרא שהלכה כמותו. (ע' מג"א תקפט, א שהביאו).